

تاریخ ایران‌شناسی در روسیه

دکتر محمد نایب‌پور

www.ketab.ir

انتشارات نگارستان اندیشه

۱۳۹۴

سرشناسه: نایب‌پور، محمد، ۱۳۳۲ -

عنوان و نام پدیدآور: تاریخ ایران‌شناسی در روسیه

مشخصات نشر: تهران: نگارستان اندیشه، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۱۴۶ ص: ۲۱/۱۴×۵/۵ س.م.

شابک: ۷۵۰۰ ریال: 978-600-93744-9-6

وضعیت فهرست نویسی: فیبای الکترونیکی

یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۱۹] - ۱۴۶.

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۷۴۱۱۷

تاریخ ایران‌شناسی در روسیه

نویسنده: دکتر محمد نایب‌پور

ناشر: نگارستان اندیشه

چاپ و صحافی: نسیم

طراح جلد: سعید صحابی

حروفچینی و صفحه‌آرایی: مرتضی انصاف‌منش

ویرایش و نمونه‌خوانی: بابک بنارزاده

نوبت چاپ: نخست، ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۵۰۰ تومان

همه حقوق اثر برای مؤلف محفوظ است

مرکز توزیع و فروش: خیابان انقلاب اسلامی، خیابان ۱۶ آذر، کوچه ادوارد

براون، فروشگاه کتاب نو

تلفکس: ۶۶۴۳۵۴۳۳

فهرست مطالب

پیشگفتار مؤلف	۹
مقدمه	۱۳
بخش اول	
۱. تعاریفی از ایرانشناسی	۱۵
۲. بنیان‌های ایرانشناسی روسیه	۱۸
۳. مفهوم و ماهیت ایرانشناسی	۲۲
الف - مکتب سن‌پترزبورگ	۲۴
ب - مکتب قازان	۲۶
۴. ایرانشناسی پیش از انقلاب ۱۹۱۷ م	۲۹
۵. ایرانشناسی در دورهٔ بلشویسم (پس از انقلاب ۱۹۱۷ م)	۳۳
الف - سازماندهی، تشکیلات و فعالیت‌ها	۳۴
ب - اتاق ایرانشناسی ۱۹۳۱ م	۳۶
ج - نخستین کنگره نویسندگان ایران و حضور ایران‌شناسان روس در	
ایران	۳۷
د - کنگره جهانی ایران‌شناسان (شهریور ۱۳۴۵)	۳۹
هـ - مروری بر دستاوردها	۴۸
۶. ایرانشناسی در اقمار شوروی یا دیگر کشورهای سوسیالیستی (سابق)	۵۱
۷. ایرانشناسی در فدراسیون روسیه (هزاره سوم میلادی)	۵۴

بخش دوم

۶۳	۱. سفرنامه‌ها
۶۹	۲. ایران باستان
۷۳	۳. ایران دوره اسلامی
۷۸	۴. ایران معاصر
۹۶	۵. جمهوری اسلامی ایران
۹۸	۶. ادبیات معاصر
۹۹	۷. ادبیات قدمایی: نظم و نثر
۱۰۱	۸. اسلام‌شناسی و قرآن‌شناسی
۱۰۲	۹. فرهنگ‌نویسی
۱۰۴	۱۰. جغرافیای تاریخی
۱۰۶	۱۱. تاریخ‌نگاری مسلمانان
۱۰۷	۱۲. سندشناسی، فهرستگان و مأخذشناسی
۱۱۱	۱۳. شیعه
۱۱۳	۱۴. تفسیر
۱۱۴	۱۵. زبان فارسی
۱۱۴	۱۶. تصوف و عرفان
۱۱۷	نتیجه
۱۱۹	منابع
۱۳۱	منبع‌شناسی
۱۴۱	کتابشناسی فارسی
Bibliography	144

پیشگفتار مؤلف

از همان آغاز که با زبان روسی آشنا شدم همواره این فکر توجه مرا به خود مشغول کرده بود که چرا روس‌ها در حیات معنوی خود جایگاه ویژه‌ای را به ایران، ایرانستان و ایرانشناسی اختصاص داده‌اند. ورود به عرصه مطالعات تاریخی پاسخ به این پرسش را ضروری‌تر ساخت.

بررسی‌هایی انجام دادم و متوجه شدم که پاسخ به این پرسش نیازمند زمان طولانی است و باید رویکردی عالمانه داشت و البته به فقر مطالعاتی در این قلمرو آشنا شدم. از سال ۱۳۶۴ که با زبان روسی آشنا شدم متوجه گردیدم در طول حیات و آموزش‌های آکادمیک این زبان در ایران همواره نگاه بدبینانه‌ای به این زبان وجود داشته است: ریشه‌های تاریخی، جنگ‌های ایران و روس، کاپیتولاسیون، سلطه‌طلبی‌های روسیه در عصر تزارها و حتی پیش از آن، همچنین تضاد جامعه ایران با تفکرات بلشویسم در این وضعیت نقش داشته است.

در نشستی با یکی از بزرگان و استادان در قلمرو دانش سیاسی جناب آقای دکتر سیدمحمدکاظم سجادی‌پور این مسأله و ابعاد آن روشن شد و ایشان مرا واداشت برای پاسخگویی به مسأله تلاش کنم. از آن روز

تاکنون چندسالی می‌گذرد.

در خلال سال‌ها برای جمع‌آوری اطلاعات لازم تلاش کردم، زیرا تدوین مجموعه‌ای با عنوان تاریخ ایران‌شناسی نیازمند فرصت‌های مناسب مطالعاتی است که معمولاً در این سرزمین برای برخی محققان به‌ویژه از نوع بنده به‌ندرت حاصل می‌شود یا اصلاً حاصل نمی‌شود.

در فرایند تدوین این مجموعه به مسائل مهم دیگری رسیدم که آنها هم نیازمند توجه اساسی و هزینه عمر در آرشیوها و مراکز اسناد فدراسیون روسیه و دیگر کشورهای همسایه آن ابرقدرت است تا بتوان به آنها پاسخ داد. از جمله: جنگ‌های ایران و روس و تصرف بیش از نیمی از سرزمین‌های شمال‌شرق و شمال‌غرب ایران عزیز با قراردادهایی ظالمانه مثل آخال، ترکمنچای و غیره. یا بررسی دوباره و شناخت مواریث فرهنگی و دستاوردهای علمی کشور پهناور و قدرتمند ایران که امروزه در موزه‌هایی چون آرمیتاژ به یغمارفته و یا در مراکز علمی کشورهای استقلال‌یافته از شوروی (سابق) نگهداری می‌شوند. هر یک از مثال‌های پیش‌گفته نیازمند یک کتاب‌شناسی مفصل است و جا برای کار کردن دارد.

متنی که پیش رو دارید صرفاً به کتاب‌های تألیف یا تدوین شده در حوزه ایران اختصاص دارد. باید برای تدوین تاریخ ایران‌شناسی در حوزه مقالات، اسناد و کتب خطی، پایان‌نامه‌های دانشجویی در مقاطع مختلف تحصیلی و حتی پروژه‌های تحقیقاتی نیز دست به‌کار شد.

به هر زوی کتاب تاریخ ایرانشناسی در روسیه طفلی است رو به کمال: از آن جهت که پیش از تاریخ اشاره شده در این کتاب نیز صدها اثر در این زمینه وجود دارد و پس از این تاریخ نیز (۲۰۱۱) جریسان ایرانشناسی در روسیه همچون چشمه‌ای است خروشان.

بی‌شک کامل شدن این طفل نیازمند راهنمایی بیشتر و بهتر صاحب‌نظران و البته ارشاد صاحب‌نفسان و بزرگانی است که به دعای خیر آنها این اثر پس از طی روزگاری دراز اکنون پیش چشم شماست. در پایان از حضرت حق (عزّاسمه) تقاضا دارم شرایطی را هموار سازد تا بتوانم این نوع خدمات - هرچند ناچیز - را در پاسداشت حریم علم و دانش و هویت سرزمین عزیزم ایران عرضه نمایم. ضمن تشکر از همکاران عزیز در انتشارات نگارستان اندیشه نو: در کلام مرتضی علی (ع) واردست که:

رضینا قسمة الجبار فینا • لنا علم وللاعداء مال

فان المال یغنی عن قریب و ان العلم باق لایزال

علم دادند به ادریس و به فارون زر و سیم

شد یکی فوق سماک و دیگری تحت سمک

[ذیل آیه ۲۶۹ سوره مبارکه بقره در قرآن کریم مع تفسیر حسینی تفسیر از حضرت ملاحسین الواعظ کاشفی، منشورات مطبعه صبا، کراچی، لاهور، ۱۲۵۷ هـ ق]

والسلام

بهار ۱۳۹۳

مقدمه

کتابی که پیش رو دارید، «تاریخ ایرانشناسی در روسیه» است. هدف از تألیف این اثر بررسی اجمالی، سیر تحول، فرآیند ایرانشناسی و نیز دستاوردهای این حرکت فرهنگی در کشور پهناور روسیه است.

قلمرو مکانی این پژوهش سرزمین پهناور روسیه با توجه به دو دوره انبساط سرزمینی (گسترش مرزها) از عصر تزار اول تا دوره انقباض (فروپاشی شوروی)، و نیز کشورها و سرزمین‌هایی است جریان ایرانشناسی آن به نوعی، برگرفته از ایرانشناسی روسیه یا شوروی بوده است.

قلمرو زمانی این اثر از عصر تزار، پترکبیر آغاز می‌شود و به زمان تألیف اثر (۱۳۹۲ش/۲۰۱۳م) پایان می‌یابد. این امر بدان معنا نیست که پیش از دوره تزار کبیر، موضوع ایران و ایران‌شناسی پیش چشم زمامداران روس نبوده و اهمیت نداشته است، بلکه با توجه به محدودیت‌های زمانی و مکانی در این تألیف، ناچار شدیم قلمرو خاص زمانی را در نظر بگیریم.

خاطر نشان می‌گردد در این نوشتار صرفاً به بخشی از تاریخ ایرانشناسی در روسیه پرداخته‌ایم که از نظر مؤلف اهمیت بیشتری داشته

است. ضمناً تلاش شد تا مطالبی آورده شود که پاسخ‌گوی جریان گذشته ایرانشناسی (با افتخارات و دستاوردهای کمابیش قابل ذکرش) و البته، در چند سال آینده برطرف‌کننده نیاز خوانندگان محترم باشد. زیرا ایرانشناسی در روسیه اقیانوسی است که غور و تفحص کامل در آن، نیازمند تشکیل گروه‌های کاری مختلف در عرصه‌های علمی و اختصاص زمان، هزینه و امکانات کافی است تا بتوان این چشم‌انداز تاریخی را به درستی ترسیم کرد.

www.ketab.ir